

Lietuvos ir JAV politikų debatuose taikomos nemandagumo strategijos

Eglė ŽURAUSKAITĖ

Vilniaus universitetas

egle.zurauskaite@flf.vu.lt

Moksliniai interesai: sociolingvistika, lingvistinė pragmatika, (ne)mandagumas

Scientific interests: sociolinguistics, linguistic pragmatics, (im)politeness

Anotacija. Šio žvalgomojo tyrimo tikslas – atskleisti, kokias nemandagumo strategijas taiko ir kaip jas išreiškia Lietuvos ir JAV politikai per priešrinkiminius TV debatus. Kokybiniu turinio analizės metodu analizuotos keturios TV debatų laidos, kurių bendra trukmė – 360 min. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad Lietuvos ir JAV politikai dažniausiai taiko netiesiogines nemandagumo strategijas, jas orientuodami į negatyvųjų ir pozityvųjų oponentų įvaizdžius. Taip pat išryškėjo, kad analizuotose JAV debatų laidose tiesioginio nemandagumo strategija buvo pritaikyta 2,4 karto dažniau negu Lietuvos debatuose. Rečiausiai abiejų šalių debatuose buvo pritaikyta užuolankomis reiškiamo nemandagumo strategija. Propozicinio turinio raiškos analizė atskleidė, kad JAV debatuose oponentą menkinantis turinys buvo dažniausiai reiškiamas teiginiais, varžovą menkinantį turinį konstatuojant kaip faktą. Lietuvos politikai vienas kitą menkino pasitelkdami įvairius kalbos išteklius: pateikdami tai kaip savo nuomonę, abejonę ir pan.

Raktažodžiai: nemandagumas, politiniai debatai, nemandagumo strategijos, nemandagumo strategijų raiška

Impoliteness strategies applied in political debates in Lithuania and USA

Summary. The aim of this study is to reveal which impoliteness strategies politicians use during electoral TV debates in Lithuania and the USA. To achieve this aim, four debates were analyzed using a quantitative analysis method. The total duration of the debates analyzed was 360 minutes. The study revealed that politicians in Lithuania and the USA primarily use indirect impoliteness strategies, directed towards positive or negative faces of their opponents. Analysis also revealed that politicians in the USA use direct impoliteness strategies 2.4 times more often than politicians in Lithuanian TV debates. The strategy of off-record impoliteness was used the least during debates in each country. Analysis of how impoliteness strategies are expressed revealed that politicians in the USA mostly express impoliteness as statements, while Lithuanian politicians express it using various language resources: presenting it as their opinion, doubt, etc.

Keywords: impoliteness, debates, impoliteness strategies, expressing impoliteness strategies

1. Įvadas

Politiniai TV debatai yra viešojo žiniasklaidos diskurso dalis, vadinasi, daro poveikį žmonėms. Be to, tiek Lietuvos, tiek užsienio žiniasklaidoje esama nemažai straipsnių, kuriuose aptariamas viešas politikų kalbėjimas (pvz., Tamelytė 2012¹; Beard 2015²; Aratani 2019³; Gaivenytė 2019⁴; Beliokaitė 2022⁵). Tai rodo, kad viešas politikų kalbinis elgesys žmonėms yra aktualus ir įdomus.

Politinis diskursas pasaulio ir Lietuvos mokslininkų tirtas įvairias aspektais: komunikacijos (pvz., Bielinis 2022), retorikos (pvz., Vaičekauskienė 2018; Hall 2021), politinių nuostatų (pvz., Ramonaitė 2013), politinės ir ekonominės integracijos (pvz., Jones, Verdun 2005), analizuota politinio diskurso struktūra (pvz., Martilla 2013). Šiuo tyrimu į viešą politikų kalbėjimą norėta pažvelgti iš lingvistinės pragmatikos mokslo perspektyvos ir atsakyti į klausimą, kokias nemandagumo strategijas taiko ir kaip jas išreiškia Lietuvos ir JAV politikai TV debatuose? Analizuota po dvi TV debatų laidas prieš rinkimus į Lietuvos Respublikos Seimą 2020–2024 metų kadencijai ir į JAV Prezidento postą 2021–2025 metų kadencijai. Lietuviškų debatų trukmė – 120 min., JAV – 240 min., taigi bendra analizuotų debatų trukmė – 360 min. Tirtų debatų trukmė skiriasi todėl, kad siekta didesnės JAV debatų dalyvių įvairovės: vienoje JAV laidoje dalyvauja tik du politikai, o Lietuvos – keturi. Tad dvejuose tirtuose JAV debatuose dalyvavo keturi politikai, o dvejuose Lietuvos debatuose – aštuoni. Be to, tyrimu siekta išsiaiškinti Lietuvos ir JAV politikų nemandagumo strategijų taikymo dažnumą debatuose ir jų raiškos tendencijas, o ne palyginti nemandagių pasakymų kiekį skirtingose šalyse. Paminėtina ir tai, kad nors rinkimai minėtoje šalyse vyksta į skirtingas valdžios pozicijas, bet šios pozicijos atlieka itin reikšmingą vaidmenį šalių valdyje: tiek Lietuvos Seimas, tiek JAV Prezidentas yra svarbi šalių įstatymų leidžiamosios valdžios dalis. Rinkimai į šiuos postus suteikia galimybę piliečiams išreikšti savo nuomonę ir daryti tiesioginę įtaką valstybių valdymo procesui, vadinasi, yra svarbus įvykis šalių politiniame gyvenime.

¹ Prieiga internetu: <https://www.bernardinai.lt/2012-10-04-filosofijos-studente-kristina-tamelyte-jeigu-politikas-nesugeba-dalyvauti-normalioje-civilizuotoje-diskusijoje-akivaizdu-kad-jis-nera-vertas-atstovauti-pilieciams/>

² Prieiga internetu: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-31128840>

³ Prieiga internetu: <https://www.theguardian.com/us-news/2019/jun/19/americans-politicians-aggressive-rhetoric-violence-report>

⁴ Prieiga internetu: <https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2009/10/29/news/kalbėjimo-klubo-prezidentas-v-pikciuonas-jei-politikas-muistosi-ir-kasosi-jis-nesako-tiesos--5757262>

⁵ Prieiga internetu: <https://klaipedos-r.lt/valstybine-kalba/kalbos-naujienos/politiku-kalba-pavyzdys-visuomenei/>

Šio žvalgomojo tyrimo tikslas – ištirti nemandagumą Lietuvos ir JAV politiniuose TV debatuose. Tikslui pasiekti kelti šie uždaviniai: 1) išsiaiškinti, kaip efektyviausiai identifikuoti ir analizuoti nemandagumo apraiškas politinių TV debatų kontekste, 2) nustatyti, kokias nemandagumo strategijas taiko Lietuvos ir JAV politikai TV debatuose, ir 3) ištirti, kaip kalbiškai yra išreikštas kitą menkinantis turinys. Tyrime taikytas kokybinis turinio analizės metodas. Tikimasi, kad atsakymai į tikslo klausimą padės geriau suprasti, kaip politikai vartoja kalbinius išteklius savo įvaizdžiui stiprinti arba išlaikyti, ir atskleis, kas būdinga politikų kalbiniam elgesiui skirtingose kultūrose.

2. Teorinės tyrimo prielaidos

2.1. Nemandagumo sampratos link

Pragmatiniai nemandagumo tyrimai kilo kaip priešprieša mandagumo tyrimams, kuriems pamatus paklojo kalbos filosofai (pvz., Austin 1962; Leech 1977; Brown, Levinson 1978) dar XX a. pabaigoje. Nors nemandagumo tyrimai pasaulyje prasidėjo palyginti neseniai (pirmąjį straipsnį, sistemingai pristatantį nemandagumą, paskelbė Jonathanas Culpeperis 1996 m., o pirmąją nemandagumui skirtą monografiją – Derekas Bousfieldas 2008 m.), jau galima išskirti tris nemandagumo tyrimų bangas: pragmatinę (taikomi labiau dedukciniai metodai), diskursyviają (taikomi labiau indukciniai metodai) ir integracinę, arba įtraukiają⁶ (angl. *integrative pragmatics*) (Haugh, Culpeper 2018: 219). Integracinės pragmatikos tyrimų banga kilo dėl poreikio turėti tam tikrą balansą tarp senesnių, visą žmoniją apimančių, universaliųjų teorijų ir itin individualistinių, konstruktyvistinių pozicijų, kai nemandagumas tiriamas tik iš adresato perspektyvos⁷ (Grainger 2011: 168; Sifianou, Blitvich 2017: 590). Kitaip sakant, pastebėta, kad šios dvi prieigos ne prieštarauja, bet papildo viena kitą. Taigi atsirado trečioji nemandagumo tyrimų banga, kai derinamos konteksto dalyvių ir tyrėjo perspektyvos, tiriama empirinė medžiaga, analizuojama, kokią funkciją atliko, kokią reikšmę įgijo tekstai konkrečiame kontekste. Šis tyrimas dėl pasirinktos teorinės prieigos priklauso trečiajai nemandagu-

⁶ Sąvoka *integrative pragmatics* pristatyta palyginti neseniai (Haugh, Culpeper 2018; Blitvich 2021: 374) kaip terminas, apibūdinantis trečiosios bangos nemandagumo tyrimus, kuriuose derinami indukciniai ir dedukciniai metodai, etinė ir eminė perspektyvos ir kurie yra stipriai empiriniai. Straipsnio autorės siūlomi vertimo variantai: *integracinė* arba įtraukioji *pragmatika*, siekiant išryškinti šios, naujausios nemandagumo tyrimų bangos bruožus, t. y. indukcinį ir dedukcinį metodų derinimą.

⁷ Arba pirmosios eilės nemandagumas (konteksto dalyvių perspektyva) ir antrosios eilės nemandagumas (tyrėjo perspektyva). Plačiau: Eelen 2011; Grainger 2011.

mo tyrimų bangai, nes yra derinamos tyrėjo ir konteksto dalyvių perspektyvos taip: nemandagumas identifikuojamas ir pagal adresato reakciją (žodinę arba verbalią), ir pagal tyrėją. Tyrėjo perspektyva svarbi todėl, kad debatuose kartais politikų reakcijos į juos menkinančių pasakymą gali nebūti dėl griežtai ribojamo kalbėjimo laiko. Tada svarbu tyrėjui nustatyti, ar ištartas pasakymas menkina oponento įvaizdį. Kitaip sakant, nemandagumo apraiškas padeda identifikuoti politikų reakcijas į juos menkinančius pasakymus, tačiau kai dėl debatų taisyklių šių reakcijų nėra, nemandagumą identifikuoja tyrėjas. Dėl šių priežasčių nemandagumui debatuose tirti integracinės (įtraukiosios) pragmatikos prieiga yra tinkamiausia.

2.2. Nemandagumo strategijos ir įvaizdžio samprata

Penelopeės Brown ir Stepheno Levinsono mandagumo teorija tyrėjų ne kartą kritikuota dėl, pavyzdžiui, pretenzijų į universalumą, anglocentriškumo, pernelyg didelio racionalumo (pvz., Eelen 2001), bet kai kurios šios teorijos sąvokos atlieka svarbų vaidmenį nemandagumo teorijose iki šiol. Viena tokių sąvokų yra įvaizdis – socialinė vertė, kurią žmogus sau prisiskiria (Goffman 1982: 5). Jį sudaro šios dalys: negatyvusis įvaizdis – žmogaus noras būti nepriklausomam, ir pozityvusis įvaizdis – žmogaus noras būti pripažintam, vertinamam kitų. Įvaizdį interakcijos metu galima išlaikyti, prarasti arba sustiprinti.

Pasakytina ir tai, kad būta diskusijų dėl pozityviojo bei negatyviojo įvaizdžių skirties nemandagumo tyrimuose, remiantis empirine medžiaga net siūlyta jos atsisakyti (pvz., Bousfield 2008: 94–95; Sifianou, Blitvich 2017: 575). Visgi daugiau tyrėjų sutaria, kad ši skirtis gali suteikti vertingų įžvalgų apie skirtingas visuomenes, kultūras, bendruomenes (Blitvich 2010b: 543–544; Culpeper 2016: 428). Svarbu pabrėžti ir tai, kad pozityvusis ir negatyvusis įvaizdžiai nelaikoma priešybėmis, bet labiau kaip visuma, kontinuumas konkrečiame kontekste (pvz., O’Driscoll 1996; Blitvich 2010b). Kitaip sakant, pozityvusis ir negatyvusis įvaizdžiai suprantami ne kaip priešingos, bet kaip lygiagrečios įvaizdžio dalys, stipriau arba silpniau besireiškančios kontekste.

Pasak mandagumo teorijos, žmonių įvaizdžiai yra susiję tarpusavio pažeidžiamumo ryšiais, todėl interakcijos metu žmonės turi rūpintis vienas kito įvaizdžiu. Tačiau esama tam tikrų pasakymų, kuriais menkinamas kito žmogaus įvaizdis (pvz., liepimas). Tokie pasakymai tyrėjų buvo pavadinti įvaizdžiui grėsmingais šnekos aktais (Brown, Levinson 1987: 65).

Su politikų įvaizdžiu susijusios savybės, politikų elgesio principai nurodyti Lietuvos ir JAV valstybės politikų elgesio kodeksuose⁸. Pagal šiuos kodeksus, po-

⁸ Lietuvos politikų etikos kodeksas: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS-283041?jfwid=> . JAV politikų elgesio kodeksas: <https://ethics.house.gov/publications/code-official-conduct>.

litikai turi rodyti aukštą tolerancijos lygį, būti sąžiningi, kompetentingi valstybės tarnautojai. Kitaip sakant, rinkėjai tikisi, kad politikas elgiasi pagal Etikos kodeksą ir bet koks pasakymas, kuriuo siekiama pakenkti adresato kaip kompetentingo politiko įvaizdžiui (pvz., kaltinant oponentą korupcija, pažadų nevykdymu, melu), jį, adresatą, menkina. Aptariant kitą menkinančius pasakymus debatų metu svarbu pabrėžti du dalykus: nėra labai svarbu, ar neigiamai oponentą apibūdinantis pasakymas atitinka tikrovę, nes juo vis tiek yra menkinamas oponento įvaizdis (tiesa, gali skirtis reakcijos į pasakymus: adresatai gali siekti, pvz., juos paneigti, arba sukurti prieš tai kalbėjusįjį menkinantį pasakymą⁹). Be to, nors prieštaringos prigimties kontekstuose priešiško elgesio yra tikimasi, dar nereiškia, kad jis yra neutralizuojamas (Culpeper, Hardaker 2017: 214). Taigi debatuose pasakymas, kurio turinys menkina oponento kaip kompetentingo politiko įvaizdį, yra laikomas politikų įvaizdžiui grėsmingu šnekos aktu.

Įvaizdžiui grėsmingas šnekos aktas gali būti atliekamas taikant nemandagumo strategijas. Strategija yra suprantama kaip būdas komunikaciniam tikslui pasiekti (Culpeper 2016: 424). Politikų tikslas TV debatuose yra sumenkinti oponento įvaizdį ir tai padaryti galima taikant šias nemandagumo strategijas:

- 1) tiesmukas nemandagumas (angl. *bald on-record impoliteness*). Šnekos aktas atliekamas tiesiogiai, be užuolankų;
- 2) pozityvusis nemandagumas (angl. *positive impoliteness*). Siekiama pakenkti adresato pozityviajam įvaizdžiui (pvz., jį ignoruoti, nepriimti į grupę);
- 3) negatyvusis nemandagumas (angl. *negative impoliteness*). Siekiama pakenkti adresato negatyviajam įvaizdžiui (pvz., jį gąsdinti, menkinti, įsibrauti į adresato erdvę, sieti adresatą su neigiamu aspektu);
- 4) užuolankomis reiškiamas nemandagumas (angl. *off-record impoliteness*). Šnekos aktas turi daugiau negu vieną implikatūrą, bet viena aiškiai persveria kitas;
- 5) sulaikytasis mandagumas (angl. *withhold politeness*). Mandagumo nėra ten, kur jo tikimasi (pvz., nepadėkojama už gautą dovaną) (Culpeper 1996: 356; Culpeper, Hardaker 2017: 208–209).

Šiame tyrime nemandagumas buvo identifikuojamas pagal pasakymo pozicinį turinį, t. y. semantinę struktūrą. Pvz., pasakymų *Baikite meluoti Lietuvos žmonėms! Patarčiau nemeluoti Lietuvos žmonėms. Kodėl Jūs meluojate Lietuvos žmonėms?* ir *Džiaugiuosi, kad nebemeluojate Lietuvos žmonėms* raiška yra skirtinga, tačiau propozicinis turinys tas pats: oponentas meluoja (arba melavo) Lietuvos žmonėms. Įvaizdžiui grėsmingi šnekos aktai grupuojami į nemandagaus elgesio strategijas pagal tai, kaip yra siekiama sumenkinti adresato įvaizdį: tiesiogiai,

⁹ Plačiau apie reakcijas į vaizdžiui grėsmingus šnekos aktus: Culpeper 2003: 1563.

netiesiogiai, bet vis tiek kenkiant pozityviajam arba negatyviajam adresato įvaizdžiui, užuolankomis ar sulaikytuoju nemandagumu.

2.3. Politinių TV debatų konteksto specifika

Politiniai TV debatai yra priešiškos prigimties kontekstas, tyrėjų kartais vaizdžiai pavadinamas politiniu masinės žiniasklaidos spektakliu, mūšio lauku (pvz., Blas-Arryo 2003: 417; Blitvich 2021: 374). Žiniasklaidos spektakliu debatai kartais pavadinami dėl to, kad politikų tikslas yra įtikinti rinkėjus, kad jie yra tinkamiausi kandidatai. Be to, politikai debatuose vienas su kitu kovoja žodžiais, dėl to debatai primena mūšio lauką. Tiesa, ši kova turi savo taisykles: reikia laikytis debatų organizavimo taisyklių ir vienas kitą menkinti nepakenkiant savo pačių įvaizdžiui (Blas-Arryo 2003: 418).

Tai, kad politikai į savo įvaizdžio sumenkinimą reaguoja ne tik suvaldydami savo neigiamas emocijas, bet ir varžovus menkina vartodami su mandagumu siejamą raišką, rinkėjams atskleidžia, kad politikai gali tinkamai kontroliuoti situaciją ir žino, kaip dera elgtis kompetentingam politikui. Kitaip sakant, pernelyg tiesmukas oponento menkinimas, pernelyg didelis emociingumas rodytų, kad politikas nemoka valdyti emocijų, situacijos, ir pakenktų paties kalbėtojo įvaizdžiui. Įdomu paminėti ir tai, kad Ispanijoje vykusių debatų tyrimai atskleidė, kad konservatyvių pažiūrų kandidatai dažniau renkasi atvirą agresiją, tiesiogiai menkina savo varžovus (Blas-Arryo 2003: 419). Taigi debatuose tikimasi, kad oponentai menkins viena kitą, tačiau tai darys laikydamiesi debatų ir žodinės kovos taisyklių.

Mokslinėje literatūroje būta svarstymų, ar vienas kito menkinimą galima laikyti nemandagumu tuose kontekstuose, kuriuose tokio elgesio yra tikimasi (pvz., Blitvich 2010a; Garcia 2022). Visgi labiau sutariama, kad toks elgesys, kadangi neigiamai veikia adresatą ir kadangi kalbėtojas gali rinktis daugiau arba mažiau kitą menkinančias nemandagumo strategijas, nėra kaip nors neutralizuojamas ir yra laikytinas nemandagumu.

3. Tiriamoji medžiaga ir tyrimo eiga

Siekiant įgyvendinti tyrimo tikslą – išsiaiškinti, kas būdinga nemandagumui Lietuvos ir JAV politiniuose debatuose – kokybiniu turinio analizės metodu išanalizuota po dvi debatų laidas prieš rinkimus į Lietuvos Respublikos Seimą 2020–2024 metų kadencijai ir prieš rinkimus JAV į Prezidento postą 2021–2025 metų kadencijai.

Priešrinkiminiai TV debatai Lietuvoje ir JAV buvo organizuojami panašiai: debatų dalyviams užduodamas vienas klausimas, į kurį kiekvienas politikas turėjo

atsakyti per tam tikrą laiką: Lietuvos debatuose – per minutę, JAV debatuose – per 2 minutes. Tiesa, pagal Lietuvoje vykusių debatų taisykles, politikai, atsakydami į užduotą klausimą, galėjo arba į jį atsakyti, arba replikuoti prieš tai kalbėjusiajam, o JAV vykusiuose debatuose laikas replikoms buvo skirtas po visų debatų dalyvių atsakymų į vedėjo užduotą klausimą. Užduodami klausimai politikams iš anksto nebuvo žinomi.

Pasakytina ir tai, kad abiejų šalių debatai vyko karantino metu. Dėl šios priežasties Lietuvoje kiekvienos kandidatuojančios politinės jėgos lyderis debatuose dalyvavo tik su penkiais savo nariais ir žiūrovų studijoje nebuvo, kaip būdavo ankstesniuose debatuose prieš rinkimus į Seimą (pvz., 2016 m.). O JAV vykusiuose debatuose žiūrovai, laikydamiesi saugos reikalavimų (atstumo, kaukių dėvėjimo), galėjo dalyvauti debatų filmavime. Jų buvo prašoma neploti, nešvilpti ir niekaip nepertraukti kalbančiųjų. Kitaip sakant, jie dalyvavo kaip stebėtojai.

Kaip minėta šio straipsnio 2.2 poskyryje, nemandagumas identifikuojamas pagal tai, ar pasakymu buvo išreikštas kitą menkinantis propozicinis turinys, derinant tyrėjo ir konteksto dalyvių perspektyvas. T. y. jei politikos sukurtas tekstas savo propoziciniu turiniu akivaizdžiai menkina kitą (pvz., derogatyvų vartojimas), tada, nors ir nebūta adresato reakcijos (pvz., dėl laiko ribojimo), toks pasakymas laikomas nemandagumo apraiška. Jei matyti adresato reakcija (žodinė arba nežodinė) į sukurtą jį menkinantį tekstą, tas tekstas taip pat laikomas nemandagumo apraiška.

Kiekviena identifikuota nemandagumo apraiška buvo koduojama pagal šalį, debatų laidos eiliškumą ir tai, kelintas iš eilės toje laidoje tai buvo įvaizdžiui grėsmingas šnekos aktas. Pavyzdžiui, LT1.19 reiškia, kad šis įvaizdžiui grėsmingas šnekos aktas buvo pirmoje Lietuvos priešrinkiminių debatų laidoje ir jis buvo identifikuotas 19-as tuose debatuose.

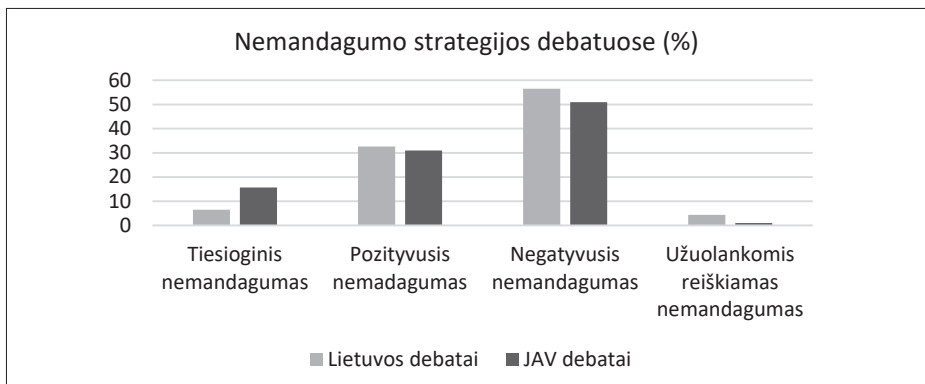
4. Tyrimo rezultatai

Išanalizavus 360 minučių priešrinkiminių debatų buvo identifikuota 130 nemandagumo apraiškų: 46 Lietuvos debatuose ir 84 JAV debatuose. Visos identifikuotos nemandagumo apraiškos buvo grupuojamos pagal nemandagumo strategiją ir tai, kaip išreikštas propozicinis turinys: teiginiu (konstatuojant faktą), kaip asmeninė pozicija (pvz., nuomonė, abejonė), kaip raginimas ką nors daryti, kaip priminimas, ar kaip retorinis klausimas.

4.1. Nemandagumo strategijų taikymas

Nemandagumo strategijų analizė atskleidė, kad dažniausiai Lietuvos ir Amerikos politikai taiko negatyviojo ir pozityviojo nemandagumo strategijas, o rečiau-

siai – užuolankomis reiškiamo nemandagumo strategijas. Tai, kokias nemandagumo strategijas kaip dažnai pritaikė abiejų šalių politikai, vaizduojama paveiksle.

Paveikslas. Nemandagumo strategijų taikymas Lietuvos ir JAV debatuose

Kaip matyti iš pateikto paveikslo, dažniausiai Lietuvos ir JAV politikai vienas kitą menkino taikydami negatyviojo nemandagumo strategiją. Lietuvoje šios strategijos taikymas sudarė 56,5 proc., JAV – 51 proc. visų pavartojimo atvejų. Negatyviojo nemandagumo strategija siekiama pakenkti adresato negatyviajam įvaizdžiui, t. y. norui būti nepriklausomam ir veikti laisvai. Negatyviojo nemandagumo strategijos taikymas iliustruojamas 1–3 pavyzdžiais:

1 pavyzdys

ŠIMONYTĖ: *Ir kalbant apie tuos pačius COVID pirkimus. Taip, reikia veikti greitai, žinau, ką reiškia veikti greitai, bet **tris kartus brangiau veikti greitai, tai yra sunkiai pateisinama**¹⁰ net ir tada, kada tai yra krizės situacija (LT1.24).*

2 pavyzdys

LINGĖ: *kai išjungama opozicija, kada **neateinama demonstratyviai į jos inicijuotus** požiūrius, **posėdžius** ir išklausti ten pakviestų medikų atstovų, verslo atstovų bendruomenes. Kada **demonstruojamas, na, toks savotiškai atsainumas**, nes ne tie pasiūlė geresnį galbūt pasiūlymą, kaip didinti medikams atlyginimus, kai **nenorima tartis**, kaip tai demonstratyviai išrodoma. **Tai, be abejo, tai menkina pačią demokratiją pačią demokratijos kokybę ir žmonių pasitikėjimą** (LT1.1).*

¹⁰ Paryškinta šio straipsnio autorės, siekiant išskirti oponentą menkinantį propozicinį turinį.

3 pavyzdys

HARIS: *This has been a lot of talk from the Trump administration, and **really it has been to go backward instead of forward.** 'Buvo daug šnekų iš Trumpo administracijos ir, išties, buvo žengta atgal, o ne į priekį' (JAV1.16).*

Pirmuoju pavyzdžiu pateikto pasakymo autorė menkina oponento įvaizdį, nes išryškina itin neigiamai visuomenėje vertinamus jo veiksmus – medicininių prekių pirkimą aukštesne kaina. Tai, kad šis pasakymas buvo atpažintas kaip menkinantis, rodo adresato siekis išsaugoti savo įvaizdį: gavęs proga kalbėti oponentas ne tik pa-neigė, bet ir siekė sumenkinti prieš tai kalbėjusiąją. Kadangi aptariamo pasakymo propozicinis turinys neigiamai apibūdina adresato praeityje atliktą veiksmą – ne-tinkamai įvykdytą prekių pirkimą – laikoma, kad tai menkina jo norą veikti laisvai, būti nepriklausomam ir yra negatyviojo nemandagumo strategija.

Antruoju pavyzdžiu kalbėtojas taip pat neigiamai apibūdina praeityje adresato atliktus veiksmus: nedalyvavimą posėdžiuose, atsainumą, nenorą tartis. Be to, dėl šių oponentų veiksmų, kaip teigia kalbėtojas, ne tik žmonės nepasitiki valdžia, bet ir pati demokratija valstybėje silpnėja.

Panašiai ir trečiuoju pavyzdžiu pateikto pasakymo autorius neigiamai kalba apie adresato praeities veiksmus: juos pavadina ėjimu atgal, o ne į priekį. Kitaip sakant, teigiama, kad dėl oponento veiksmų vyksta valstybės regresas, o tai irgi susiję su adresato veiksmų kritika, todėl laikoma negatyviojo nemandagumo stra-tegija.

Kiek rečiau taikyta pozityviojo nemandagumo strategija, kuri menkina adre-sato pozityvųjų įvaizdį, t. y. norą būti pripažintam ir vertinamam kitų. Pozityviojo nemandagumo strategijos taikymo dažnumas Lietuvos ir JAV debatuose buvo la-bai panašus: atitinkamai sudarė 32,6 proc. ir 31 proc. visų nemandagumo strategi-jų. Pozityviojo nemandagumo strategijos taikymas iliustruojamas 4–6 pavyzdžiais.

4 pavyzdys

ŠIMONYTĖ: *nes politikai labai mėgsta postringauti apie skiepus ir panašius dalykus, kuriems galbūt **neturi kompetencijos** (LT1.20).*

5 pavyzdys

HARIS: *But Donald Trump doesn't understand that, because **he doesn't understand what it means to be honest.** 'Bet Donaldas Trampas to nesupranta, nes **jis nesupranta, ką reiškia būti nuoširdžiam**' (JAV1.22).*

6 pavyzdys

TRUMP: *You were a disaster. Your own Chief of Staff said you were a disaster. ‘Tu¹¹ buvai tikra nelaimė. Tavo paties personalo vadovas sakė, kad tu buvai nelaimė’ (JAV2.27).*

4 ir 5 pavyzdžiais iliustruojamas kalbėtojo siekis sumenkinti oponentus teigiant, kad jie yra nekompetentingi, nenuoširdūs. Kitaip sakant, dėl šių savybių politikai išskiriami kaip netinkami vykdyti savo pareigas grupės nariai, o tai susiję su pozityviu jų įvaizdžiu.

Kiek kitą pozityviojo įvaizdžio aspektą iliustruoja 6 pavyzdys: politinis varžovas pavadinamas nelaime valstybei. Kitaip sakant, pastaruoju teiginiu oponentas apibūdinamas kaip dėl savo neišmanymo darantis pragaištingus veiksmus valstybei. Buvimas nelaime valstybei itin neigiamai apibūdina oponentą, todėl tai laikoma pozityviojo nemandagumo strategija.

Dar viena – tiesioginio nemandagumo strategija – yra trečia pagal taikymo dažnumą abiejų šalių debatuose, bet JAV politikai ją pasirinko 2,4 karto dažniau negu Lietuvos politikai. JAV debatuose šios strategijos taikymas sudarė 15,7 proc. visų strategijų, o Lietuvoje – 6,5 proc.

7 pavyzdys

BIDEN: *Because you weren’t president and screwing things up. ‘Nes tu nebuvai Prezidentas, gadinantis visus reikalus’ (JAV2.40).*

Šis pavyzdys iliustruoja, kad kitą menkinantis propozicinis turinys yra išreikštas aiškiai ir nedviprasmiškai. *Gadinti visus reikalus* angliškame pasakyme išreikštas stipriai neigiamą konotaciją turinčia fraze *screw things up*, vadinasi, kitą menkinantis turinys išreikštas tiesiogiai.

Rečiausiai abiejų šalių debatuose buvo taikyta užuolankomis reiškiamo nemandagumo strategija, bet Lietuvos politikai ją pritaikė 4,4 karto dažniau negu JAV: atitinkamai 4,4 proc. ir 1 proc.

8 pavyzdys

ARMONAITĖ: *Na, iš tiesų, Lietuva turi įkalintųjų skaičių, didžiausią Europoje po Rusijos ir Baltarusijos, nepaisant to, kad Juozas Bernatonis labai reformavo neva tai (LT2.16).*

¹¹ Nėra lengva vienareikšmiškai nuspręsti, ar lietuviškame vertime vartoti vienaskaitos, ar daugiskaitos antrąjį asmenį. Visgi, atsižvelgiant į kontekstinę informaciją (pvz., stipriai kitą menkinančią retoriką, rodymą pirštu į oponentą), nuspręsta anglišką *you* versti į familiarsnį kreipinį *tu*.

9 pavyzdys

BIDEN: *That was really a productive segment, wasn't it? Keep yapping, man. 'Buvo išties produktyvi atkarpa, ar ne? Vapėk toliau, žmogau'* (JAV2.20).

8 pavyzdys iliustruoja, kad kitą menkinantis turinys – adresato nesėkmingai įgyvendinta reforma – apibūdinama pajuokiamai. Prieš tai kalbėjęs adresatas minėjo savo įgyvendintą kalinimo įstaigų reformą, apie kurią dabar kalbėtoja ironiškai teigia, kad nors prieš tai kalbėjęs politikas labai reformavo kalinimo įstaigų sistemą, bet vis tiek Lietuva turi didžiausią įkalintųjų skaičių Europoje.

Taip pat 9 pavyzdys iliustruoja ironišką kalbėjimą, nes prieš tai debatų dalyviai kalbėjo vienas per kitą, nutraukdavo vienas kitą, ir po tokios neproduktyvios debatų atkarpos kalbėtojas ironiškai sako: *buvo išties produktyvi atkarpa, ar ne?* Be to, savo oponento kalbėjimą, pertraukinėjimą, pavadina *vapėjimu* ir ironiškai paragina jį tęsti savo tokį kalbėjimą.

Taigi oponentų įvaizdžio menkinimo būdai pasirenkami panašūs abiejų šalių debatuose: dažniausiai Lietuvos ir JAV politikai taikė negatyviojo ir pozityviojo nemandagumo strategijas, o rečiausiai – tiesioginio ir užuolankomis reiškiamo nemandagumo strategijas. Skirtumai tarp Lietuvos ir JAV debatų išryškėja išanalizavus, kaip kitą menkinantis turinys buvo reiškiamas. Šie skirtumai aptariami 4.2 poskyryje.

4.2. Įvaizdžiui grėsmingų šnekos aktų raiška

Išanalizavus nemandagumo apraiškas pagal propozicinio turinio raišką paaiškėjo, kad JAV politikai dažniausiai propozicinį turinį išreiškia teiginiu, konstatuodami kaip faktą, o Lietuvos politikai – kaip asmeninę poziciją: savo nuomonę, abejonę, įsitikinimą, savo nuostabą arba pasidžiaugimą. Pasirinkti raiškos būdai ir jų dažnumas abiejų šalių debatuose pavaizduotas lentelėje.

Lentelė. Nemandagumo strategijų raiška

Raiška	Lietuvos debatai	JAV debatai
Teiginys, fakto konstatavimas	12	69
Asmeninė pozicija (įsitikinimas, nuomonė, (ne)supratimas, pasidžiaugimas, nuostaba)	23	3
Raginimas ką nors daryti	6	4
Priminimas	2	0
Klausimas	3	8
Iš viso	46	84

JAV debatuose politikai dažniausiai vienas kitą menkino propozicinį turinį išreiškdami konstatyviuotu teiginiu. Lietuvoje tokia propozicinio turinio raiška buvo antra pagal dažnumą. 10–11 pavyzdžiai iliustruoja propozicinio turinio raišką konstatyviuotu teiginiu.

10 pavyzdys

ČMILYTĖ-NIELSEN: *kalbėti apie tai, jog valstybinė medicina pilnai pasirūpina žmonėmis ir kad, na, ir prevencija ligų, ir ir ištikus jau ligai, pakanka būtent tos sistemos, kuri yra dabar, yra tiesiog veidmainiška* (LT2.4).

11 pavyzdys

HARIS: *Whatever the Vice President's claiming the administration has done, **clearly it hasn't worked** when you're looking at over 210,000 dead bodies in our country. 'Kad ir ką, pasak viceprezidento, padarė administracija, **tai aiškiai nesuveikė**, kai matai daugiau negu 210 000 mirusiųjų mūsų šalyje'* (JAV1.3).

10 pavyzdyje kalbėtoja sukūrė pasakymą, kurio propoziciniu turiniu teigiama, kad prieš tai kalbėjęs politinis varžovas yra veidmainis. T. y. sakoma *kalbėti apie tai yra veidmainiška*. Nors pavartota neveikiamoji dalyvio forma (*sakoma*), bet kadangi prieš tai kalbėjęs politikas teigė, kad medicina pasirūpina žmonėmis, žiūrovai supranta, kad šis pasakymas skirtas prieš tai pasisakiusiam debatų dalyviui. Taip pat ir 11 pavyzdyje oponentą menkinantis turinys – neefektyvūs veiksmai – išreikštas kaip fakto konstatavimas.

Dar vienas menkinančio propozicinio turinio raiškos būdas – asmeninę kalbėtojo poziciją nurodanti raiška – būdingesnis Lietuvos politikams. Tokią raišką iliustruoja 12–14 pavyzdžiai.

12 pavyzdys

PALUCKAS: *Aš manau, kad kolegos tikrai turėtų drąsos pripažinti, jog neįgaliųjų užimtumo programa ir politika tikrai patyrė visišką fiasko* (LT1.8).

13 pavyzdys

BUDBERGYTĖ: *Ir man labai keista, kad sveikatos ministras Veryga per ketverius metus tikrai mažai, man atrodo, prisidėjo, kad tie netolygumai mažėtų* (LT1.17).

14 pavyzdys

KIRKILAS: *Ir aš nevisiškai suprantu Aušrinės, kad jinai nemato privačios medicinos. Jos yra labai daug. Ir jinai labai aštriai konkuruoja su valstybine* (LT2.2).

12 pavyzdyje kalbėtojas propozicinį turinį – jų vykdyta programa buvo nesėkminga – pateikia kaip savo nuomonę. Tai išreiškta įterpiniu *aš manau*. 13 pavyzdyje propozicinis turinys – adresatas nesistengė mažinti regioninių skirtumų sveikatos priežiūros sistemoje – pateiktas kaip adresato nuostaba (*man labai keista*) ir nuomonė (*man atrodo*). 14 pavyzdyje kalbėtojas teigia nesuprantantis oponentės, kuri prieš tai kalbėjo apie privačių medicinos įstaigų trūkumą. Kitaip sakant, kalbėtojas nesako, kad prieš tai kalbėjusi politikė klysta, bet pateikia tai kaip savo nuostabą, nesupratimą, kodėl ji taip teigia.

Savo oponentus menkinančiu tekstu kaip savo nuomonę išsakė ir JAV politikai:

15 pavyzdys

PENCE: *And quite frankly, when I look at their plan that talks about advancing testing, <...>, developing a vaccine, umm, it looks a little bit like plagiarism. 'Tiesą sakant, kai žiūriu į jų planą apie testavimo gerinimą, vakcinos kūrimą, amm, atrodo truputį kaip plagiarizmas'* (JAV1.2).

15 pavyzdyje kalbėtojas oponentą menkinantį turinį – idėjos pasisavinimą – pateikė kaip savo įsitikinimą (*tiesą sakant*) ir abejonę (*atrodo kaip*). Kitaip sakant, kalbėtojas nesako, pvz., kad jie nuplėgijavo testavimo gerinimo planą, bet šį teiginį pateikia kaip savo poziciją ir vertinimą.

Dar vienas būdas sumenkinti adresatą ir Lietuvos, ir JAV debatuose – raginimas ką nors daryti. Tiesa, tokių atvejų buvo nedaug: Lietuvos debatuose 6, o JAV – 4 atvejai. Pavyzdžiui,

16 pavyzdys

PENCE: *it'd be important if you said the truth. 'Būtų svarbu, jei sakytum tiesą'* (JAV1.11).

16 pavyzdyje kalbėtojas adresatus kaltina nepagrįstu sankcijų didinimu. Tačiau šį propozicinį turinį išreiškia ne tiesiogiai, pvz., *sakykite tiesą*, bet pateikdamas kaip patarimą, paraginimą: *būtų svarbu, jei*.

Kitą menkinančių pasakymų, išreikštų kaip priminimai, būta tik Lietuvos debatuose:

17 pavyzdys

BERNATONIS: *Aš dar kartą paminėsiu: kai liberalai vadovavo Teisingumo ministerijai, buvo dvylika tūkstančių sėdinčių. Dabar yra tik šeši tūkstančiai* (LT2.17).

17 pavyzdžiu kalbėtojas savo politinius varžovus sumenkina ne teiginiu, kad, pvz., politiniams varžovams vadovaujant buvo daugiau kalinčiųjų, bet pateikia kaip priminimą. Tai rodo frazė *aš dar kartą paminėsiu*.

Dar vienas būdas išreikšti kitą menkinantį turinį debatuose – klausimai. Tokios raiškos būdų pasitaikė 3 atvejai Lietuvos debatuose ir 8 atvejai JAV debatuose:

18 pavyzdys

VERYGA: *Tai ne skaičius ligoninių yra esmė, o būtent paslauga, tai yra išgyvenantis pacientas, ir kaip gerbiamas Viktoras sako, labai gerai dirbo. Jeigu taip gerai dirbo, kodėl mes esame viena iš trumpiausiai gyvenančių šalių Europos Sąjungoje?* (LT1.16).

19 pavyzdys

BIDEN: *Will you shut up, man? 'Ar užsičiaupsi, žmogau?'* (JAV2.18).

18 pavyzdyje menkinamai klausama, kodėl Lietuvoje trumpiausia gyvenimo trukmė, jei oponentai taip gerai dirbo, kaip sakė. 19 pavyzdys iliustruoja tiesioginį klausimą adresatui, kuriame pavartotas ir derogatyvas *užsičiaupti*.

Taigi kitą menkinančių pasakymų raiškos analizė išryškino skirtumus tarp JAV ir Lietuvos politinių TV debatų: Lietuvoje politikai oponentą menkinančius pasakymus dažniau pateikia ne kaip fakto konstatavimą, kaip tai linkę daryti JAV politikai, bet kaip savo nuomonę, abejonę ir pan.

5. Išvados

Kokybinių turinio analizės metodu išanalizavus 360 min. Lietuvos ir JAV debatų, galima daryti šias išvadas:

1. Nemandagumo strategijų analizė didelių skirtumų tarp Lietuvos ir JAV debatų neatskleidė. Nemandagumo strategijų taikymo dažnumas abiejose šalyse skyrėsi tik tuo, kad JAV politikai dažniau taikė tiesioginio nemandagumo strategiją negu Lietuvos politikai. Tačiau skirtumus tarp Lietuvos ir JAV debatų galima įžvelgti išanalizavus kitą menkinančių pasakymų raišką.
2. Lietuvos ir JAV politikai vienas kitą menkina dažniausiai taikydami negatyviojo ir pozityviojo nemandagumo strategijas. Lietuvoje šios strategijos taikymas sudarė 56,5 proc., JAV – 51 proc. visų pavartojimo atvejų. Pozityviojo nemandagumo strategijos taikymo dažnumas Lietuvos ir JAV debatuose buvo panašus – atitinkamai 32,6 proc. ir 31 proc. Trečia pagal dažnumą tiesioginio nemandagumo strategija JAV debatuose sudarė 15,7 proc. visų strategijų, o Lietuvoje – 6,5 proc. Rečiausiai buvo taikyta užuolankomis reiškiamo

nemandagumo strategija: Lietuvos debatuose sudarė 4,4 proc., JAV – 1 proc. Visai nepasitaikė sulaikytojo mandagumo atvejų. Toks nemandagumo strategijų pasiskirstymas Lietuvos ir JAV debatuose rodo, kad debatų dalyviai savo galią siekia įtvirtinti menkindami kito įvaizdį taip, kad nepakenktų sau patiems – nepasirodytų pernelyg tiesmuki, nežinantys, kaip elgtis.

3. Kitą menkinančių pasakymų raiškos analizė atskleidė, kad JAV politikai kitą menkinantį pasakymą išreiškia teiginiu, konstatuodami kaip faktą (pavartota 69 kartus iš 84), o Lietuvos – kaip savo asmeninę poziciją, pvz., nuomonę (pavartota 23 kartus iš 46). Antras pagal dažnumą raiškos būdas JAV debatuose buvo klausimo forma (8 kartai), o Lietuvos debatuose – teiginys konstatuojant faktą (12 kartų). Lietuvos politikai kitą menkinantį turinį pateikė ir kaip raginimą, klausimą, priminimą. JAV debatuose priminimo raiškos atvejų nepasitaikė.

Taigi galima daryti išvadą, kad Lietuvos ir JAV politikai dažniausiai didina savo galią oponento įvaizdžiui grėsmingą šnekos aktą atlikdami netiesiogiai. Vadinas, abiejose šalyse politikai vengia tiesmukai menkinti savo oponentus todėl, kad tai kenkia pačių adresantų, kaip kompetentingų politikų, įvaizdžiui. Iš to, kad Lietuvos politikai kitą menkinantį turinį dažniau pateikia ne kaip teiginį, o JAV debatuose šis raiškos būdas labai dažnas, galima daryti nedrąsų išvadą, kad tirtuose debatuose Lietuvos politikai kūrybiškiau išnaudoja kalbos išteklius menkindami savo oponentus negu JAV politikai. Žinoma, tai yra žvalgomas tyrimas, tačiau ir jis atskleidė, kad nors menkinantis propozicinis turinys į oponentų įvaizdį yra orientuojamas panašiai, bet skirtumus tarp abiejų šalių debatų išryškina jo raiška.

Literatūra

Bielinis, L. (ed.). 2022. *Politikos ir komunikacijos sankirtoje: tendencijos, diskursai, efektai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidybos centras.

Blas-Arroyo, J. 2003. 'Perdóneme que se lo diga, pero vuelve usted a faltar a la verdad, señor González': form and function of politic verbal behavior in face-to-face Spanish political debates. *Discourse & Society* 14 (4), 395–423.

Blitvich, P. 2010a. The status-quo and quo vadis of impoliteness research. *Intercultural Pragmatics* 7 (4), 535–559.

Blitvich, P. 2010b. The YouTubeification of Politics, Impoliteness and Polarization. R. Taiwo (ed.). *Discourse Behavior and Digital Communication: Language Structures and Social Interaction*. Hershey: Information Science Reference. 540–563.

Blitvich, P. 2021. Impoliteness and conflict in Spanish. D. Koike, J. Felix-Brasdefer (eds.). *The Routledge Handbook of Spanish Pragmatics*. New York: Routledge. 371–386.

- Bousfield, D. 2008. *Impoliteness in Interaction*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Brown, P., S. C. Levinson. 1987. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Culpeper, J. 1996. Towards an anatomy of impoliteness. *Journal of Pragmatics* 25, 349–367.
- Culpeper, J. 2016. Impoliteness Strategies. A. Capone, J. L. Mey (eds.). *Interdisciplinary Studies in Pragmatics*. Switzerland: Springer International Publishing. 421–445.
- Culpeper, J., D. Bousfield, A. Wichmann. 2003. Impoliteness revisited: with special reference to dynamic and prosodic aspects. *Journal of Pragmatics* 35, 1545–1579.
- Culpeper, J., C. Hardaker. 2017. Impoliteness. J. Culpeper, M. Haugh, D. Z. Kadar (eds.). *The Palgrave Handbook of Linguistic Impoliteness*. London: Macmillan Publishers Ltd. 199–226.
- Eelen, G. 2001. *A Critique of Politeness Theories*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Garcia, F. 2022. The (cyclical) path towards impoliteness in electoral debates. *Veleia* 39, 85–99.
- Goffman, E. 1982. *Interaction Ritual. Essays on Face-to-face Behavior*. New York: Pantheon Books.
- Hall, J. 2021. In search of enemies: Donald Trump's populist foreign policy rhetoric. *Politics* 4 (1), 48–63.
- Haugh, M., J. Culpeper. 2018. Integrative pragmatics and (im)politeness theory. C. Ilie, N. R. Norrick (eds.). *Pragmatics and its Interfaces*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 213–240.
- Grainger, K. 2011. 'First order' and 'second order' politeness: Institutional and intercultural contexts. I. Kecskes (ed.). *Discursive Approaches to Politeness*. Berlin: Walter de Gruyter. 167–188.
- Jones, E., A. Verdun (eds.). 2005. *The Political Economy of European Integration. Theory and analysis*. New York: Routledge.
- Martilla, T. 2013. *Political discourse*. New York: Routledge.
- O'Driscoll, J. 1996. About face: a defence and elaboration of universal dualism. *Journal of Pragmatics* 25, 1–32.
- Ramonaitė, A. 2013. Kas ilgisi sovietmečio? Ekonominio statuso, socialinės aplinkos ir vertybinių nuostatų įtaka sovietinei – antisovietinei skirčiai Lietuvoje. *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2 (33), 265–285.
- Sifianou, M., P. Blitvich. 2017. (Im)politeness and Identity. J. Culpeper, M. Haugh, D. Z. Kadar (eds.). *The Palgrave Handbook of Linguistic Impoliteness*. London: Macmillan Publishers Ltd. 227–256.
- Vaičekauskienė, G. 2018. Politinė retorika socialinėje sąveikoje: I. Šimonytės „Facebooko“ paskyros analizė. *Polilogija* 3 (91), 96–138.